

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Serdar ÖZDEMİR

Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi / Türkiye
serdar.ozdemir@bilecik.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1113-2223>

Kazak Türkçesindeki “Bar” ve “Joq” İfadelerinin Türkiye Türkçesine Aktarımı Meselesi

*The Problem of Transferring The Expressions “Bar” And
“Joq” in Kazakh Turkish to Turkey Turkish*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 23.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Özdemir, S. (2022). Kazak Türkçesindeki “Bar” ve “Joq” İfadelerinin Türkiye Türkçesine Aktarımı Meselesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1442-1459.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1193555>

Özdemir, S. (2022). The Problem Of Transferring The Expressions “Bar” And “Joq” in Kazakh Turkish to Turkish. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1442-1459.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1193555>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Türkiye Türkçesi gramerinde cümleler yüklem türü itibarıyla isim ve fiil cümlesi olarak iki gruba ayrılırken Kıpçak grubunda yer alan Kazak Türkçesi gramer anlayışında ise cümleler yüklem türüne göre gruplandırılmaz. Kazak Türkçesinde “bayandawış” yani yüklem unsuru, isim ve fiil olmasına göre iki gruba ayrılır. Bu makalede Kazak Türkçesindeki isim yüklem unsurlarından olan “bar” ve “joq” ifadelerinin Türkiye Türkçesine nasıl aktarılacağı meselesi işlenmiştir. Çalışmada öncelikle isim cümlesi kavramı ile “bar” ve “joq” ifadeleri hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ardından “bar” ve “joq” sözcüklerinin yer aldığı cümleler vasıtasıyla ifadelerin Türkiye Türkçesine aktarılma biçimleri maddeler hâlinde verilmiştir. Böylece Kazak Türkçesindeki “bar” ve “joq” yüklem türünün Türkiye Türkçesine her zaman “var” ve “yok” şeklinde aktarılamayacağı, cümlenin bağlam esasına ve/veya aldığı takıya dayalı olarak bu ifadelerin “gibi görünüyor/ -e benziyor”, “-mıŞ gibi/ -AcAk gibi/ -yor gibi”, “-mıŞ değil”, “-dığil yok”, “gibi değil/ -e benzemez”, “ol-” vb. çok farklı şekillerde de dilimize aktarılacağı edebî eserlerden alınan örnekler vasıtasıyla gösterilmiştir. Ayrıca makalede Kazak Türkçesinde bir isim yüklem unsuru olan “bar” ifadesini içeren bazı cümlelerin Türkiye Türkçesine yine cümlenin bağlam esasına dayalı olarak fiil cümlesi şeklinde de aktarılacağı hususu örnek cümleler vasıtasıyla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, “bar” ve “joq” ifadeleri, Türkiye Türkçesi, aktarım.

Abstract

While the sentences in Turkish Language Grammar are divided into two groups which are noun and verb sentences, the sentences in Kazakh Language in Kipchak Group are not divided in regard to type of this type of predicate "Bayandawış", which is the predicate element in Kazakh Language is separated into two groups according to whether it is a noun or a verb. In this article, it has been examined the topic, which is about how the expressions "bar" and "joq" in Kazakh Turkish can be transferred to Turkey Turkish. In the study, first of all, a brief information was given about the concept of noun phrases and the expressions "bar" and "joq", and then the ways in which the expressions were transferred to Turkey Turkish by means of sentences containing the words "bar" and "joq" were given as articles. It has been shown by the examples, which are provided from the literary works that the patterns "bar" and "joq" in Kazakh Turkish cannot be transferred at all times to Turkey Turkish while they can be differently transferred to our language based on the context of the sentences as /-e benziyor", "-mıŞ gibi/ -AcAk gibi/ -yor gibi", "-mıŞ değil", "-dığil yok", "gibi değil/ -e benzemez", "hayır", "ol-" etc. Furthermore, it has been examined by the example sentences that the sentences, which express "bar" that is a noun-predicate element in Kazakh Turkish can be also transferred as a predicate sentence based on the context of the sentence.

Keywords: Kazakh Turkish, expressions of “bar” and “joq”, Turkey Turkish, translation.

Giriş

Yüklemi ek fiil almış isim soylu bir kelime veya kelime grubundan oluşan cümlelere isim cümlesi adı verilmektedir. Türkiye Türkçesi üzerine yapılmış gramer çalışmalarında isim cümlesi bahsi ile ilgili pek çok açıklamaya yer verilmiştir. Ergin (2013), isim cümlesini predikatı, fiil unsuru isim fiili ile bir isim unsurundan mürekkep olan cümle şeklinde tanımlar ve isim fiilinin predikatın fiil kısmını, isim unsurunun ise predikatın isim kısmını teşkil ettiğini söyler. Ayrıca fiil unsuru ihtiva etmesi sebebiyle aslında her bir isim cümlesinin fiil cümlesinden başka bir şey olmadığını ifade eder. Bilgegil (1963), yüklemi isim soyundan bir kelime veya kelime grubu ile bunlara ilave edilmiş ek fiilden meydana gelen cümleleri isim cümlesi olarak tanımlar. Karahan (2015) ise isim cümlesi bahsi için, yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir, tanımını yapar. Yine Karahan, isim ve isim gruplarının i- ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaptığını, ayrıca, isim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklemelerin geniş zaman kipinde olduğunu belirtir. Karahan, bu ve diğer bazı kiplerde anlamı pekiştirmek veya yüklem ihtimal anlamı katmak üzere “-Dir” ekinin de kullanıldığını ifade eder. En fazla kullanılan isim cümlelerinin de çeşitli kiplerde yüklemi “var” ve “yok” olan cümleler olduğunu söyler. Karahan’ın ifadesinde geçen “var” ve “yok” ifadeleri ile oluşturulan yüklem yapılarına makalenin ana unsurunu oluşturan Kazak Türkçesinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Kazak Türkçesinde cümleler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yüklem türüne göre gruplandırılmaz. Kazak Türkçesinde “bayandawış” yani yüklem unsuru, isim ve fiil olmasına göre (etistikti bayandawış ‘fiilli yüklem’, esimdi bayandawış ‘isimli yüklem’) iki gruba ayrılır¹ ve isim olan yüklem yani isimli yüklem unsurunda “bar” ve “joq” kullanımları önemli bir yere sahiptir. Kazak Türkçesinde M. Balakayev isim cümlelerini ilk defa inceleme konusu yapan bilim adamıdır. Karaca, kaleme almış olduğu “Kazak ve Türkiye Türkçelerindeki İsim Cümleleri” adlı bildirisinde bu konu hakkında şu bilgileri verir. “Balakayev, isim cümlesini bir cümle türü olarak değil, Rusçadaki gibi bir yüklem türü olarak görmüş, yüklemeleri ‘fiil yüklem’ ve ‘isim yüklem’ olarak ikiye ayırmıştır. Onun isim yüklem ile ilgili görüşü ‘İsimler, yalın hâlde ve ek almış hâlde (hatta hâl eki almış şekilde) oldukça yaygın bir şekilde yüklem olarak kullanılmaktadır. Bu yüklem, yüklemden kaynaklanan nesne, nitelik ve başka özellikleri bildirmektedir.’ şeklindedir. Balakayev, çalışmasında isimlerin, sıfatların, zamirlerin ve sayı isimlerinin hangi türden kelime çeşidinden olduğu konusundaki tereddütlerini belirttikten sonra “bar” (var) ve “joq” (yok) kelimelerinin yüklem görevinde kullanıldığı cümleleri de isim cümlelerine dâhil etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir” (Karaca, 2017, s. 87). “Bar” ve “joq”

¹ Kazak Türkçesinde bazı dil bilimciler bünyesinde bir isim ile bir yardımcı fiili barındırması hasebiyle e- yardımcı fiilinin bir isim unsuru ile oluşturduğu yüklemelere (isim unsuru + e- yardımcı fiili) qurama bayandawış yani karma yüklem adını vermişler ve bu yüklemeleri de üçüncü bir yüklem türü olarak kabul etmişlerdir (oñay emes ‘kolay değil’, bala emes ‘çocuk değil’).

sözcüklerinin bir isim yüklem unsuru olarak sınıflandırılması hususunda S. Amanjolov'da da benzer bir yaklaşım görülür. Amanjolov (1994), “Qazaq Ädebiy Tili Sintaksisinin Qısqaşa Kursı” adlı eserinde, “bar” ve “joq” ifadelerine yer verir ve bu ifadeleri bir isim yüklem unsuru olarak kabul eder.

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Türkçe Sözlük”te “Mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı.” (TS, 2010, s. 2468) şeklinde tanımlanan “var” sözcüğü hakkında Nişanyan (2021), ifadenin Eski Türkçe bar kelimesinden evrildiğini ve kesin bir bilgi olmamakla birlikte sözcüğün Eski Türkçede gitmek anlamını veren bar- ile eşdeğer olabileceği bilgisini verir. Gabain (2007), Eski Türkçe döneminde kullanılan bar sözcüğünün kökenini *bar- fiilinin geniş zaman partisip eki olan /-r/ eki almış biçimine (bar < *bar-ır) dayandırır ve burada zaman içerisinde bir hece düşmesinden yani geniş zaman partisibinin hece yutumuna uğramasından bahseder (*bar-ır yerine bar “var”). Gülensoy (2007) ise “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü” adlı çalışmasında “var” sözcüğünün tanımını yaptıktan sonra ifadenin kökenini iki farklı görüşe bağlar. Bunlardan ilki ifadenin bağlamak anlamına gelen *bā- fiilinden meydana geldiği ve sondaki /-r/ ekinin ise geniş zaman eki (< *bā- ‘bağlamak’ + -r ‘geniş zaman eki’) olduğu görüşüdür. Diğer bir görüş ise bar sözcüğünün “varır, ulaşır” anlamlı barır > bār > bar gelişim döngüsünden ortaya çıktığıdır. Clauson (1972), bar sözcüğünün varlık ve mevcudiyetle ilgili olduğunu, isim cümlelerinde yüklem göreviyle kullanılabildiğini ve sözcüğün “yok” ifadesinin karşıtı olduğunu belirtir. Türkiye Türkçesinde kullanılan “var” sözcüğünün Eski Türkçedeki “bar” ifadesinden evrildiği bilinmektedir. Kül Tigin Abidesinin güney cephesinde geçen: *Azu bu sabımda igid bar ğu?* (KT, G-10) “Yoksa, bu sözümde yalan var mı?” (Ergin, 1970, s. 50) ve yine aynı abidenin doğu cephesinde yer alan: *kisre tengri yarlıkazu kutum bar için ülügüm bar için ölteçi budunuğ tirgirü igit[t]im.* (KT, D-29) “Tanrı bağışlasın, devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim.” (Ergin, 1970, s. 55) gibi ifadeler sözcüğün günümüz bilgiler ışığında elimizdeki en eski kullanımını vermesi açısından önem arz etmektedir. Bilindiği üzere Batı Türkçesinde söz başında bulunan b’lerin bazı sözcüklerde v’ye dönüşmesi (b- > v-) neticesinde (bar- > var, bir- > vir- > ver-) Eski Türkçe döneminde “bar” şekliyle karşımıza çıkan yapı Batı Türkçesinde “var” şekline dönüşmüştür. Ancak Türkiye Türkçesinin de içinde bulunduğu Batı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki “var” kullanımı günümüz Kazak Türkçesini de ihtiva eden Kıpçak grubu lehçelerinde ekseriyetle Eski Türkçedeki kullanımıyla aynı şekilde yani “bar” hâliyle varlığını devam ettirmektedir.

² Tekin (2016), ünsüzle başlayan sözcüklerin ilk hecelerindeki uzun /a/ ünlüsünün genel olarak belirtilmediğini, sadece Orhon Yazıtlarında geçen tāmka “duvara” sözcüğünde ilk hecedeki uzun /a/ ünlüsünün gösterildiğini ifade eder. Ayrıca yazımda anlaşılacakla birlikte bar “var” sözcüğünde de ilk hecedeki /a/ ünlüsünün uzun olması gerektiğini söyler (bkz. baar/bār).

“var” sözcüğünün menfi şekli ise Türkiye Türkçesinde “yok” kelimesi ile karşlanmaktadır. Nişanyan (2021), ifadenin Eski Türkçe sahasında yök “silinmiş, bozulmuş, yok” şekliyle kullanıldığı ve sözcüğün yine Eski Türkçe döneminde “silmek, bozmak” anlamını veren yod- fiilinin +Uk ekini almış biçiminden türetildiği bilgisini verir (ETü yök < ETü yod- ‘silmek, bozmak’ +Uk). Aynı zamanda /d/ sesinin de erken dönemden itibaren erezyona yatkın olduğunu söyler. Gülensoy (2007) ise “yok” sözcüğünün Eski Türkçe sahasında uzun ünlülü yani yook (yök) “kötü, fena” biçiminde kullanıldığını söyler. Ayrıca Nişanyan’ın verdiği yodh- fiilinin yod- ve yot- biçiminde olup “mahvolmak” anlamında kullanıldığını (yodun ‘mahvolma’, yodun ‘bitmek, bitirmek’), yok sözcüğünün yod-/ yot-’tan geldiği yolundaki savın yanlış olduğunu, doğrusunun < yō+k olması gerektiği belirtir. Yani Gülensoy, “yok” sözcüğünü “yok ol” manasını veren “yo-” fiiline dayandırmaktadır. Gülensoy’a göre sözcük “yo-” fiilinin “-k” eki ile türetilmesinden meydana gelmiş bir isim ya da sıfattır. Tekin (2016) de aynı şekilde sözcüğün kökünü “yok olmak, mevcut olmamak” anlamı veren “*yo-” fiiline dayandırır ve ifadenin eylem sonucu adlar ve nitelikler türeten /-(U)K/ eki ile türetilerek ortaya çıktığını söyler. A. Tietze (2019) de Sir Gerard Clauson’un “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish” adlı eserini esas alarak Eski Türkçe sahasında “yök” şeklinde kullanılan sözcüğün “*yo-” fiilinden isim yapan “-k” genişlemesi sonucu ortaya çıktığını ifade eder. Türkçenin en eski metinleri olan Orhon Abidelerinde de ifadenin “yök~yök³” şekliyle kullanıldığı görülür: *Türk kağan Ötüken yış olursar ilte bung yök.* (KT, G-3) “Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.” *Ötüken yışda yig idi yök ermiş.* (KT, G-4) “Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş.” (Ergin, 1970, s. 49). *Türk budun yök⁴ bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kangım İleriş Kağanıg ögüm İlbilge Katunuğ tengri töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç.* (KT, D-11) “Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak.” (Ergin, 1970, s. 52) İfade Batı (Oğuz) Türkçesinin bir kolu olan Türkiye Türkçesinde de bu şekliyle kullanılmaya devam ederken Kazak

³ Tekin (2016), Orhon Türkçesinde uzun /o/ ünlüsünün varlığının yök sözcüğünün bazı yazıtlardaki farklı yazımından anlaşılabilirliğini söyler ve genel olarak /Y/, /U/, /K/ harfleri ile yazılan bu sözcüğün seyrek olarak /YUUK/, yani /o/ harfinden sonra /UK/ hece işareti kullanılarak da yazılacağını ve bu durumda /o/ ünlüsünün iki kez yazılmış sayılacağını ifade eder ve konuyu somutlaştırmak adına yazıtlarda geçen yook [yök] “yok” örneğini verir. Tekin’in ifadesinden anlaşılacağı üzere sözcüğün yazıtlarda /YUK/ “yök” ve /YUUK/ “yök” hâliyle iki farklı biçimde geçmesi ifadenin uzun ya da kısa ünlülü olarak kullanım seyrini belirlemiştir.

⁴ Bu ifade Kül Tigin Abidesi doğu cephesinde qUY yani /YUUK/ “yök/yook” şeklinde geçmektedir. Fakat sözcüğün yazımında yararlanılan metne bağlı kalınmış ve bu nedenle sözcük makalede yök biçiminde yazılmıştır.

Türkçesinde kelime başında bulunan y sesinin j sesine dönüşmesi (y- > j-)⁵ neticesinde (yol → jol, yer → jer, yüz → jüz, yürek → jürek vb.) “joq” hâlini almıştır.

“bar” ve “joq” sözcükleri Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine ekseriyetle “var” ve “yok” şeklinde aktarıldığı hâlde inceleme bölümünde yer alan bazı cümlelerde bağlam esasına dayalı olarak farklı aktarımların da söz konusu olduğu görülmüştür. İşte bu bilgi ışığında kaleme alınan makalede hem hazırlanan doktora tezinin⁶ bir bölümünü oluşturan hem de çalışmanın esasını teşkil eden “bar” ve “joq” yapılarının Türkiye Türkçesine aktarımı meselesi üzerinde durulacaktır. Makalenin inceleme bölümünde Kazakistan’ın değerli yazar ve düşünürü Abiş Kekilbayev’in Dala Balladaları (Bozkır Hikâyeleri) adlı eserinden alıntılanan cümleler vasıtasıyla “bar” ve “joq” ifadelerinin Türkiye Türkçesine her zaman “var” ve “yok” şekliyle aktarılamayacağı, farklı aktarım şekillerinin de olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Söz gelişi, “Basında jügeni **bar** jılqınıñ özi beyhabar (B., s. 46).” ifadesinde geçen “bar” sözcüğü bağlama dayalı olarak “var” şeklinde değil, “olan” ifadesiyle Türkiye Türkçesine aktarılmalıdır. Sözcüğün leksik anlamına göre yapılacak “Başında dizgini var atın kendisi de habersiz.” şeklindeki bir aktarma anlamsız olacağı için bu konuda esnek davranılmalı ve cümle Türkiye Türkçesine “Başında dizgini olan atın kendisi de habersiz.” şeklinde aktarılmalıdır. Yine aynı şekilde “Kevdeşesi **bar** adam ... (H.D.H., s. 62)” ifadesi Türkiye Türkçesine “Yeleşti var adam.” yahut “Adamın yeleşti var.” şeklinde değil, ancak “Yeleşti olan adam ya da yelekli adam” biçiminde aktarılabilir. Verilen örnek cümleler göstermektedir ki lehçeler arası aktarmalarda bağlam esasına dikkat edilmeli ve sözcüklerin bir lehçeden diğer lehçeye leksik anlamları dışında farklı anlamlarda da aktarılabilmesi hususu göz ardı edilmemelidir. Çalışmanın inceleme bölümünde yöntem olarak önce Kazak Türkçesindeki cümlelerin transkripsiyonu ile cümlelerin alıntılanması eserin ismi ve sayfa numarası verilmiş, iki nokta işaretinden sonra ise cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımı tırnak içerisinde gösterilmiştir.

İnceleme:

A. “bar” Sözcüğünün Türkiye Türkçesine Aktarımı:

1. Kazak Türkçesinde gördüğümüz “bar” yapısı Türkiye Türkçesine ekseriyetle “var” şeklinde aktarılmaktadır.

⁵ “Diğer Kıpçak lehçelerinde de y- > j- (c-) değişmesi sonucunda görülen ses değişimi Kazak Türkçesinde hemen hemen kurallaşmıştır. Kazak Türkçesinde kullanım tercihi genellikle ‘c’ sesi tarafında olsa da standart Kazakçada ‘j’ ile söylenmektedir, özellikle kuzey bölgelerinde ‘c’ sesi yerine ‘j’ sesi kullanılmaktadır” (Biray vd., 2018, s. 38).

⁶ Bu makale Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında devam etmekte olan “Kazak Türkçesinde İsim Cümleleri (Abiş Kekilbayev’in Dala Balladaları Adlı Eseri Temelinde)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Sonşa qñır tartuvında bir män bar. (Ş., s. 92): “Bu kadar inatçı davranmasının bir sebebi var.”

Bir-birine közderiniñ astimen qarap, ünsüz suqbattasıp kele jatqan boyjetkender men bozbalalar da bar. (Ş., s. 108): “Birbirlerine göz ucuyla bakıp sessizce sohbet etmekte olan genç kızlar ile delikanlılar da var.”

Üsti tuyaqkeşti emes, otı da bar. (Ş., s. 123): “Üstünden mal geçmemiş, otu da var.”

Ökpe tusta Üstirttiñ tik qulaytın quz şıñı bar. (B.T., s. 139): “Dış tarafta Üstürt’ün dik inen bir uçurumu var.”

Är kişkene toptıñ soñında şüykedey esilgen şökim tozañ bar. (B.T., s. 146): “Her küçük grubun ardında yün topağı gibi eğirilen fiske kadar bir toz toprak var.”

2. Kazak Türkçesinde kullanılan “türi bar” yapısı Türkiye Türkçesine “gibi görünüyor/-e benziyor” şeklinde aktarılmaktadır.

Segiz nardı endi bir märtebe jiberip alsa, jetip qalar türi bar. (Ş., s. 93): “Sekiz tek hörgüçlü deveyi şimdi bir seferde gönderse yetecek gibi görünüyor.”

Suw ya bugün, ya erteñ tüske deyin şığıp qalar türi bar. (Ş., s. 93): “Su ya bugün ya yarın öğle vaktine kadar çıkacak gibi görünüyor.”

Eñsep budan äri tereñdey berse, suwdıñ astında qalar türi bar. (Ş., s. 116): “Ensep biraz daha derinleştirmeye devam ederse suyun altında kalacak gibi görünüyor.”

Eregise berse, keñirdegin bir-aq orıp tüser türi bar. (B.T., s. 134): “Kurtulmaya çalıştıkça boynunu keseceğe benziyor.”

3. Kazak Türkçesinde kullanılan “türi bar” yapısının Türkiye Türkçesine “-miş gibi/-AcAk gibi/ -yor gibi” şekliyle de aktarılabilirdiği görülmektedir.

Mañınan tiri janniñ ne közin körmey, ne sözin estimey, bir özi tırbañday beretin jalğızdıq pen eşteñeni anıq köre almay puşayman bolatın suw qarañğılıq jigerin ustaramen qırnağanday kün sanap titıqtata tüsetin türi bar. (Ş., s. 117): “Çevresinde canlı birini görmeden, sözünü işitmeden sadece çırpınan, yalnızlıktan hiçbir şeyi net olarak göremeden pişmanlık yaşayan suyun cahil cesaretini ustura gibi kazması gün geçtikçe onu güçsüzleştiriyor gibi.”

Oybay, älgı Qalpaq qazıp jatqan şınırav Üstirttiñ üstindegi eñ tereñ şınırav bolatın türi bar. (Ş., s.120): “Vay, biraz önce Kalpak’ın kazmış olduğu kuyu tepenin yamacındaki en derin kuyu olacak gibi.”

Jüz elüv qadamğa jetip qalğan türi bar. (Ş., s. 121): “Yüz elli adıma ulaşmış gibi.”

Bu şabısına balanıñ da köñili bitip kele jatqan türi bar, tıp-tınış. (B.T., s. 148): “Bunun dörtnala koşuşundan çocuk da memnun olmuş gibi, çok sakin.”

4. Kazak Türkçesinde kullanılan “bar eken” yapısı Türkiye Türkçesine “var imiş/ varmış” şeklinde aktarılmaktadır.

Birevler qudıqtıñ perisi bar eken, Eñsepti ustap qalıptı desti, endi birevler o jerdıñ astında aydahar bar eken, birde qudıqtıñ avzınan basın şıǵarıp turǵanın öz közimizben kördik dep soqtı. (Ş., s. 130): “Birileri kuyunun perisi varmış, Ensep’i yakalamış dediler, birileri de oranın altında ejderha varmış, bir seferinde kuyunun ağzından başını çıkardığını kendi gözümüzle gördük diye söylediler.”

Jerge bas salıp edi, janşılıp qalǵan kesirtkedey jer bavırılǵan taramıs juvsan arası siyrep, seldirep qalǵan tisine ilikpedi; özinin bir türlü qönirsigen silti iyisi bar eken. (B.T., s. 131): “Başını yere eǵmişti, ezilmiş bir kertenkele gibi yerde sürünen cılız pelin otlarının arası seyrekleştiği için otları azalan dişleriyle koparamadı; otların değişik, ağır alkalik bir kokusu varmış.”

Endi bunıñ aldında bes-altı at bar eken. (B.T., s. 154): “Şimdi bunun önünde beş altı at varmış.”

Kök jelkesinde küşti düsir bar eken. (B.T., s. 155): “Ensesinde güçlü bir ses varmış.”

5. Kazak Türkçesinde kullanılan “bar edi/ bardı⁷ yapısı Türkiye Türkçesine “var idi/ vardı” şeklinde aktarılmaktadır.

... kempiri qazanǵa javırın, qarı jilik, bes tal qabırǵa, üş tal omırtqa saladı eken deytin añǵıme bar edi. (Ş., s. 119): “... kocakarı kazana kürek kemiği, incik kemiği, beş dal kaburga, üç dal omurga koyarmış diye bir hikâye vardı.”

Özinen avmaǵan kök şunaq tentek, köbik avız davkes, ävleki balası bar edi. (B., s. 18): “Kendisine benzeyen şımarık, zevzek, kavgacı, serseri bir oǵlu vardı.”

Osında sizden de burın söz salıp kelgen kisiler bar edi. (B., s. 19): “Burada sizden de önce haber gönderen kişiler vardı.”

Degenmen, aǵası men öz üyin işer as, kiyer kiyimge kende qılmaytınday, qazanınıñ tübi qañsımas küyi bardı. (Ş., s. 102): “Ama abisi ile kendi evinin yiyecek yemeğini, giyecek elbisesini eksik etmediği gibi kazanının dibinin de kurumayan (bereketli) bir hâli vardı.”

⁷ “Seyrek olmakla birlikte, özellikle edebî eserlerde edi fiilinin isimlere bir ekmişçesine başındaki e-ünlüsünü düşürerek ve geriye kalan di hecesinin ünlü uyumuna uydurulması suretiyle, aynen Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ilâve edilebildiği de görülmektedir: qanday edi > qanday-dı “nasıldı”, osılay edi > osılay-dı “böyleydi”, qırsıq edi > qırsıq-tı “inatçıydı” (Koç vd., 2004, s. 285). “bar edi” yapısı da bu gramatik oluşumla “bardı” şeklinde kullanılabilir.

6. Kazak Türkçesinde kullanılan “bar ma⁸?” yapısı Türkiye Türkçesine “var mı?” şeklinde aktarılmaktadır.

Äytpese, tap büginde Balpan baydın murtı qısayatın jöni bar ma?! (B., s. 3): “Yoksa gerçekten bugün Balpan Bay’ın eksilen bir şeyi var mı?”

Älde osı arada jer üstindegi kevektermen jalğasatın jarıq bar ma eken? (Ş., s. 128): “Yoksa burada toprağın üstündeki oyuklar ile birleşen bir yarık var mı acaba?”

... öne boyın oşağan qajap tastağan sol bir şolaq quyırıqtın qayda bastap aparatının bilgen joq, moynına noqta tükesein amal bar ma, ere berdi... (B.T., s. 134): “... tüm vücudunu sivri otların sıyırıldığı şu bodur kuyruğun nereye götürdüğünü bildiği yok, boynuna yular bağlandıktan sonra başka çaresi var mı, peşinden gitti.”

Erteñ barmız ba⁹, joqız ba? (H.D.H., s. 83): “Yarın var mıyız, yok muyuz?”

7. Kazak Türkçesindeki “isim + üçüncü şahıs iyelik eki + bar” veya “şahıs ismi + bar” yapılarının Türkiye Türkçesine “ol- yardımcı fiili + -an/ -dık sıfat-fiil eki” şekliyle aktarılabildiği görülmektedir.

Qızdan dâmesi barlar jan-jaqtan tep-tegis bolıp kelip jatır. (B., s.25): “Kızdan ümidi olanlar her taraftan geliyorlar.”

Ortalarında Balpan bay bar ülkender oqşav bir top bolıp başka jurttın aldında keledi. (B., s.29): “Aralarından Balpan Bay’ın olduğu büyükler ayrı bir grup hâlinde diğer insanların önünde geliyorlar.”

Därjanğa bitken jılqının işinen mañdayında barmaqtaay aq juldız meñi bar qundız torı dönendi jeñgesi Eñsepke mingizdi, ... (Ş., s. 102): “Darjan’a ait atların içinden alında parmak gibi beyaz yıldız şeklinde lekeli olan kunduz gibi doru ata yengesi Ensepi bindirdi, ...”

Kevdesinde janı bardın bärine jelik bitken. (Ş., s. 109): “Bedeninde canı olan herkes bitkin.”

İyigında salaqtatıp asınıp alğan at dorbadan köri kişilev qap-qara birdeñesi bar birevi bulardıñ arqaysısınñ önmeninen ötkize suq qolın bir-bir şoşañdattı da, qasındağığa ayqaylap birdeñe dep, ilgeri qaray şoqıta jöneldi. (B.T., s. 133): “Omzunda sarkık bir

⁸ “Kazak Türkçesinde soru eki, ünlülerden ve ‘l, r, w, y’ ünsüzlerinden sonra ‘ma, me’; ‘m, n, ñ, z’ sedalı ünsüzlerinden sonra ‘ba, be’; ‘k, q, p, t, s, ş’ ünsüzlerinden sonra ise ‘pa, pe’ şeklinde eklenir” (Biray vd., 2018, s. 85-86). “Ekin hangi ünlüyle kullanılacağı ise kalınlık-incelik uyumuna bağlıdır: bar ma ‘var mı?’; joq pa ‘yok mu?’; kişi me ‘küçük mü?’; ünken be ‘büyük mü?’; üy me ‘ev mi?’ (Koç vd., 2004, s. 206-207). Bar ifadesi “r” ünsüzü ile sona erdiği için ifadeden sonra “ma” soru eki getirilir.

⁹ Bar sözcüğü kendisinden sonra zamir menşeli şahıs eklerini alabilir. Bu durumda soru eki bar sözcüğüne gelen şahıs ekinin son harfine uygun olarak getirilir.

vaziyette asılan at torbasına nazaran daha küçük, kapkara bir şey olan birisi bunların her birinin döşüne geçirdiği güçlü elleriyle hepsini tek tek yerinden oynatıp salladı ve yanındakine yüksek sesle bir şeyler deyip hızlıca yürüdü.”

Atı barlar attarına mindi. (B.T., s. 144): “Atı olanlar atlarına bindi.”

Şırtıldağ temiri bar kisi de soğan jügirdi. (B.T., s. 156): “Şingirdayan demiri olan bir adam da ona doğru koştu.”

8. Kazak Türkçesinde “-Dir” bildirme eki bulunmaz. Fakat isim soylu bir sözcükten sonra bazen “ğoy/ qoy” pekiştirme edatı kullanılır ama kullanılmak zorunda da değildir. Bu pekiştirme edatı Türkiye Türkçesine “-Dir” yahut “ya” şeklinde aktarılır. Makalede yararlanılan örnek cümlelerde geçen “bar ğoy” ifadesi Türkiye Türkçesine “var ya” şeklinde aktarılabilirdi için edatın “bar” ile beraber kullanımında sadece bu işlevine yer verilmiştir.

... öñşeñ uv bolsa, äldeqaşan jer qabar ediñ, az bolsa da, anda-sanda bir tamsa da, jer üsti tirşiliktiñ tättiligini sezdirip, tañdayıñdı tatıtıp ketetin balı bar ğoy tağı da. (Ş., s. 102): “... tamamen zehir olsa çok vakit önce sıkıntı çekerdin, az olsa da arada bir damlasa da dünyadaki yaşamın tatlılığını hissettirip damağını tatlandıran balı da var ya.”

9. Kazak Türkçesindeki “bar” yapısı Türkiye Türkçesine bir sıfat olarak da aktarılabilir.

Quyırğın bulğap edi, bar qılınan ayırılğan bir tutam qılta avada erbeñdep qaldı. (B.T., s. 131): “Kuyruğunu sallamıştı, mevcut kıllarından kopan bir tutam kıl da havada karartı hâlinde görünmekte.”

... osı avıldıñ bar bota-taylağı da so mañda jür. (B.T., s. 131): “... şu köyün bütün deve yavrusu ve tayları da bu civarda dolaşüyor.”

Aydalada oqşav otrğan eki üydiñ bar adamı sırtqa şıqtı. (B.T., s. 141): “Bozkırda birbirinden uzakta bulunan iki çadırdaki bütün insanlar dışarıya çıktı.”

10. Kazak Türkçesinde isim yüklem unsurunu oluşturan “bar” ifadesinin Türkiye Türkçesine cümlenin bağlam esasına dayalı olarak fiil şeklinde de aktarılabilirdi görülmektedir.

Suwdıñ qaşan şığatın sıñayı bar? - dep suradı. (Ş., s. 121): “Su ne zaman çıkar? diye sordu.”

Böten attıñ er-turmanına qarağanda, üyine bir küyli adam kelip túsken sıñayı bar. (Ş., s. 123): “Yabancı atın eyer takımına bakıldığında çadırına varlıklı bir adam gelmiş benziyor.”

Anda-sanda at suwaruvğa barğanda qoyşınıñ balasınıñ sapalağımın sanın şıpıtıp tekirekteytini bar. (B.T., s. 138): “Arada sırada yalağa gittiğinde çobanın çocuğunun kamçısı ile sağrısını kırbaçlayıp hızlı koşturduğu da oluyor.”

11. Kazak Türkçesindeki “bar bolğanı” ifadesi Türkiye Türkçesine “sadece” şeklinde de aktarılabilmektedir.

Apıray, mına bayda iman joq eken, jetpis qulaş şınıravğa bar bolğanı jetpis toqtı aydatıptı-av, -dep sıbırlap qalatındar arağa aylar salıp özi keledi. (Ş., s. 118): “Vay, şu zenginde iman yokmuş, yetmiş kulaç kuyu için sadece yetmiş toklu vermiş ha, diye fıslıdayarak konuşanlar aylar sonra kendileri gelirler.”

12. Kazak Türkçesindeki “bar” ifadesi Türkiye Türkçesine esas fonksiyonu aslında sıfat olan ve vasıf isimleri de oluşturan “-lı / -li / -lu / -lü” eki şeklinde de aktarılabilmektedir.

Arqar qarap, qiya-qiya şatqaldarğa tap bolsa, ara saluvğa, tasımalğa oñtaylı tası bar jer şoladı. (Ş., s. 122): “Dağ keçisi arayıp eğimli dağ geçitlerinde bir iz bulsa mola vermeye, taşımaya uygun taşlı bir yer arar.”

Aspanda bult bar qarañğı tün edi. (B.T., s. 158): “Gökyüzü bulutluydu ve karanlık bir geceydi.”

B. “joq” Sözcüğünün Türkiye Türkçesine Aktarımı:

1. Kazak Türkçesindeki “joq” ifadesi Türkiye Türkçesine ekseriyetle “yok” şeklinde aktarılmaktadır.

Qudıqşıda o da joq. (Ş., s. 94): “Kuyucuda o da yok.”

Qudıqşınıñ qıran-topan qızıqqa belşeden batqan berekeli ömiri joq. (Ş., s. 97): “Kuyucunun çok mutlu bir hayatı yok.”

Eşkimge jılı şıray, oñ qabağı joq. (Ş., s. 99): “Hiç kimseye güler yüzü, sıcak bir davranışı yok.”

Üy işi onıñ ne isteyin dep otırğanın bile almay añ-tañ, eşbirinde ün joq. (Ş., s. 99): “Ev halkı onun ne yapmak istediğini anlamadığından şaşkın, hiç kimse de ses yok.”

Tas töbesine nayzaday tönge qara üñgirde tek arqanıñ dir-dir dıbısınan başka ün joq. (Ş., s. 105): “Taşın, tepesine mızrak gibi abandığı kara kuyuda sadece urganın sürtünme sesinden başka ses yok.”

Alaqanday şuqırdıñ aynalasındağı kün sayın böksesı bultıyıp köterile túsken kör tömpekten başka köz quvanış ta joq. (Ş., s. 109): “Avuç içi kadar çukurun etrafında her gün kabarıp yükselen mezar gibi tepelikten başka sevinecek bir şey de yok.”

Jer tübinen qozğalğan köşeli äñgime sirä joq. (Ş., s. 112): “Yer altını konuşmaktan başka samimi sohbetleri de yok.”

2. Kazak Türkçesinde kullanılan “fiil + -ğan/ -gen/ -qan/ -ken + joq” yapısı Türkiye Türkçesine görülen geçmiş zaman kipinin olumsuz biçimi şeklinde aktarılabildiği gibi “-diğİ yok” şeklinde de aktarılabilmektedir.

Eñsep jigitterdiñ kev-kev äñgimesine aralasqan joq. (Ş., s. 93): “Ensep, gençlerin bıdır bıdır sohbetine katılmadı.”: “Ensep’in gençlerin bıdır bıdır sohbetine katıldığı yok.”

Quljannıñ üyi köşip kelgen soñ pälen kün boyı Hanımınñ qolınan oymaq tüsken joq. (Ş., s. 101): “Kuljan’ın çadırı göçüp geldikten sonra bütün gün Hanım’ın elinden yüksük düşmedi.”: “Kuljan’ın çadırı göçüp geldikten sonra bütün gün Hanım’ın elinden yüksüğün düştüğü yok.”

Därjan qapelimde Eñsepti, «kel, kör, üyrenip al» dep qudıqqa süyregen joq. (Ş., s. 102): “Darjan, Ensep’i durup dururken “Gel, gör, haydi işi öğren!” diye kuyuya götürmemişti.”: “Darjan’ın, Ensep’i durup dururken “Gel, gör, haydi işi öğren!” diye kuyuya götürdüğü yok.”

Seri jigitter bunı kirme körge joq. (Ş., s. 103): “Güzel giyinen delikanlılar Ensep’i dışlamadılar.”: “Güzel giyinen delikanlıların Ensep’i dışladıkları yok.”

Kündegidey qattı jerge tiyip tıq ete qalğan joq. (Ş., s. 112): “Her günkü gibi sert toprağa değerek tık sesi çıkarmadı.”: “Her günkü gibi sert toprağa değerek tık sesi çıkardığı yok.”

3. Kazak Türkçesinde kullanılan “fiil + -ğan/ -gen/ -qan/ -ken + joq” yapısı Türkiye Türkçesine “-An yok” şeklinde de aktarılabilmektedir.

Sol jıǵılǵannan qanşa jatqanın bilgen joq. (B.T., s. 161): “Yıkıldıktan sonra ne kadar yattığını bilen yok.”

Atalı-atalı ülken avıldardan äzir olay qaray at izi tüse qoyğan joq. (Ş., s. 119): “Analı babalı büyük obalardan şimdiye kadar oraya doğru giden yok.”

4. Kazak Türkçesinde kullanılan “fiil + -ğan/ -gen/ -qan/ -ken + joq” yapısı Türkiye Türkçesine “-mİş değil” şeklinde de aktarılabilmektedir.

Şıp-şıp terşip, suw şıǵıp turğan eşteñesi joq. (Ş., s. 97): “Şıpır şıpır ter gibi ıslanmış değil.”

Erkekter jaǵı äli attarına mingen joq. (Ş., s. 107): “Erkekler de henüz atlarına binmiş değiller.”

Bala Eñseptiñ basın qaturğan şıtırman savalǵa äli javap tapqan joq. (Ş., s. 111): “Çocuk Ensep’in kafasını yoran karmakarışık sorulara hâlâ cevap bulmuş değil.”

Aşçı-tuşçısın eşkim jiğa ayıra alğan joq. (Ş., s. 112): “Suyun tuzlu mu tatlı mı olduğunu hiç kimse ayırabilmiş değil.”

Bul ötkende baqırğan, ısıqrğan davıstar küşeymese, bāseñdegen joq. (B.T., s. 155): “Bu geçerken bağırın, ıslık çalanların sesleri artmamakla birlikte azalmış da değil.”

5. Kazak Türkçesinde kullanılan “türi joq” yapısı Türkiye Türkçesine “gibi değil/ -e benzemiyor/ -dığı yok” şeklinde aktarılmaktadır.

Kerme basındağı jigitterdiñ de attarına közderi tüsetin türi joq... (B., s. 28): “Atların bağlı olduğu ipin başında duran delikanlıların da atlarına baktıkları yok...”

Buniñ şamalıda bavırı jazılar türi joq. (B.T., s. 145): “Bunun kadar, ciğerleri iyileşecek gibi değil.”

... aranı aşılıp alğan joyqın seldiñ sar tegeştey şahardan sav-tamtıq qaldırar türi joq. (H.D.H., s. 66): “... geniş duvarları yıkıp açan şiddetli sel, büyük bir çanak gibi olan şehirde sağlam bir yer bırakacak gibi değil.”

Äytevir, bugün bul avıldın tınış uyıqtar türi joq. (B., s. 32): “Nihayet, bugün bu köy rahat uyuyacağı benzemiyor.”

6. Kazak Türkçesinde kullanılan “türi joq” yapısının Türkiye Türkçesine şimdiki zaman kipinin olumsuz biçimi şeklinde de aktarılabildiği görülmektedir.

Ne de bolsa, sol jegi munıñ jigeri turalap qalğan tuğır bolmaq tügili, orğa qulap mertikken asqaq esek bolsa da, savırına temirdey qadalıp, şaptırmay qoyar türi joq. (Ş., s. 125): “Her ne ise, sol tarafı gücü tükenmiş bir sütçü beygiri gibi olmak şöyle dursun derin bir çukura düşüp sakatlanan aksak bir eşek dahi olsa sağrısına demir gibi saplanıp koşmasını engellemiyor.”

Jaña iyesiniñ jüzine qanşa javtañdap qarağanmen, jılı ray bayqaytın türi joq. (B.T., s. 137): “Yeni sahibinin yüzüne ne kadar yalvarırcasına baksa da merhametli bir tavrını gözleyemiyor.”

7. Kazak Türkçesinde kullanılan “joq eken” yapısı Türkiye Türkçesine “yok imiş/ yokmuş” şeklinde aktarılmaktadır.

Apıray, mına bayda iman joq eken. (Ş., s. 118): “Vay, şu zenginde iman yokmuş.”

Şiydürgeден jaqın, Şiydürgeден qımbat eşkimi joq eken. (H.D.H., s. 82): “Şiydürge’den yakın, Şiydürge’den değerli hiç kimsesi yokmuş.”

8. Kazak Türkçesinde kullanılan “joq edi/ joktı¹⁰” yapısı Türkiye Türkçesine “yok idi/ yoktu” şeklinde aktarılmaktadır.

¹⁰ Makalenin “bar + edi” maddesinin dipnot bölümünde bahsedildiği gibi, seyrek de olsa bazı edebî eserlerde edi filinin başından e- sesini düşürerek isimlere bir ekmişçesine geldiği de görülür. Bu

Biraq onıñ osı qara kör quvıs pen bir şökim surqay ömirinen bögde oylaytın da eşteñesi joq edi. (Ş., s. 97): “Fakat onun bu zifiri karanlık çukur ile fiske kadar değersiz ömrünün dışında düşünecek de hiçbir şeyi yoktu.”

Ol hantalapay oynap, qağanağı qarq, sağanağı sarq bop jürgende osı bugün utsañ, erteñ utılattın it jıǵıs oyn tek asıqpen tınbay, бүкіл ğumırına ketetin bilgen joqtı. (Ş., s. 98): “Aşık oyunu oynayıp tasasız bir şekilde devam eden hayatın bugün ütüp yarın ütülen, berabere kalınan bir aşık oyunuyla bitmeyeceğini, bütün ömrü boyunca devam edeceğini bildiği yoktu.”

Seyistiñ qolına kelgesin de alğaşında munıñ qaramen isi bolğan joq edi... (B.T., s. 150): “Seyis’in eline ilk geldiğinde bunun diğer hayvanlar ile işi yoktu...”

9. Kazak Türkçesinde kullanılan “joq pa¹¹” yapısı Türkiye Türkçesine “yok mu?” şeklinde aktarılmaktadır.

Köşelerinde qıbir etken eşkim joq pa? (H.D.H., s. 62): “Sokaklarında hareket eden hiç kimse yok mu?”

Erteñ barmız ba, joqıp¹² ba? (H.D.H., s. 83): “Yarın var mıyız, yok muyuz?”

10. Kazak Türkçesindeki “joq” yapısının Türkiye Türkçesine “ol-” yardımcı fiilinin menfi (olumsuz) sıfat-fiil şekliyle de aktarılabildiği görülmektedir.

Naǵız qoñır buyra keñ öris suwat joqtıqtan qısırap jatır. (Ş., s. 92): “Bu kuru, tümsekli ve geniş arazi yalak olmadığı için bomboştur.”

Alıstan kölegeylep, köldeneñ tüsip jatqanmen, ayaq qağar, ökpe öşirer öri joq tegis döñes. (B.T., s. 140): “Uzaktan gölgelenen ufkun açılması ile rahatça gidilecek, dermanı kesecek bir yokuşu olmayan engebesiz bir tepe.”

Jaris joqta da ol jılqıdan göri adamğa üyir. (B.T., s. 159): “Yarışın olmadığı zamanlarda da o atlardan ziyade insanlara yakın.”

Közi joq jaǵınan sıbdır şıqsa, qasqır şap bergendey zäre-qutı qalмай, tula boyı şimirigip ketedi. (B.T., s. 161): “Gözü olmayan tarafından bir hışırtı çıksa kurdu kovaladığı gün gibi korkup tüm vücudu titriyor.”

Qudıqtıñ işine ünñileñ, basın aynaladı - sañılavı joq qara tünek. (Ş., s. 94): “Kuyunun içine dikkatle bakarsan başın döner, deliği olmayan zifiri karanlık.”

kullanımda -di eki eklendiği isme ünlü ve ünsüz uyumuna uyumlu bir şekilde getirilir (joq edi~joktı, bar edi~bar-dı, jas edi~jas-tı).

¹¹ Joq ifadesi ötümsüz (sedasız) bir ünsüz olan “q” ünsüzü ile sona erdiği için kelimedden sonra “pa” soru eki getirilir.

¹² Joq sözcüğü kendisinden sonra zamir menşeli şahıs eklerini alabilir. Bu durumda soru eki joq sözcüğüne gelen şahıs ekinin son harfine uygun olarak getirilir.

11. Kazak Türkçesindeki “ne ... ne ... joq¹³” yapısı Türkiye Türkçesine “ne ... ne de ... var” şeklinde aktarılmaktadır.

Üyiniñ işinde de, sırt jurtqa da ne tätti, ne qattı tili joq. (Ş., s. 101): “Çadırının içinde de dışarıda da ne tatlı ne de sert bir dili var.”

Qırq astavmen eki ortada ne sor, ne kebir joq, qara jon. (Ş., s. 115): “Kırk Astav (Kırk Oluk) ile iki yer arasında ne tuzlu arazi ne de kara toprak var.”

12. Kazak Türkçesindeki “ne ... ne ... joq ...” yapısının Türkiye Türkçesine “ol-” yardımcı fiilinin müspet (olumlu) şekliyle de aktarıldığı görülmektedir.

Küni keşe ala qırdağı ne bas kötertpes otı, ne bas savğalaytın köleñkesi joq tap osı bir taypaq tepseñge moyın burmay aynalıp ötetin barşa tirşilik iyesi oğan añsarları avıp, jer tübinen ädeyi izdep keletindi şığardı. (Ş., s. 113): “Daha dün ala bozkırda ne bir ot çıkan ne de sığınacak bir gölgesi olan şu yayvan otlağa dönüp bakmayan bütün canlılar, her taraftan özel olarak bu otlağı arayıp bulmaya başladılar.”

13. Kazak Türkçesindeki “joq” yapısının Türkiye Türkçesine sıfat veya isim tamlamasının bir unsuru olarak da aktarılabildiği görülmektedir.

Qudıqtñ işine ünñleş, basın aynaladı - sañılavı joq qara tünek. (Ş., s. 94): “Kuyunun içine dikkatle bakarsan başın döner, içi ışık girmeyen zifiri karanlık.”

... ol qazındı topıraqtı sırtqa şığaratın emen kübişelek pe, äld e sırttan domalap ketken kesek pe, joq jer astında zarığıp jalğız otırğan qudıqşınıñ onsız da oynaşuvmen bolatın ürkek jüregin tas töbesine şığaratın tağı bir köldeneñ kesepat pa, qaşan qasına jetip, qolımen ustağanşa senbey, kökten közin almaydı. (Ş., s. 96): “... o, kazılmış toprağı dışarıya çıkartan meşe ağacından kova mı, ya da dışarıdan yuvarlanıp gelen taş mı, yitik yer altında cefa çekip tek başına oturan kuyucunun onsız da sürekli çarpan ürkek yüreğini ağzına getiren yine bir beklenmedik felaket mi, o şey yanına ulaşım onu eliyle tutuncaya kadar yukarıdan gözünü ayırmamaktadır.”

Bul üyli-barandı egde adamnñ köñilin qaydağı joq iyektep, endi qolğa köp tüse bermeytin jigittikti köksegeni emesti. (Ş., s. 104): “Bu evli barklı ihtiyar adamın gönlüne hiçlik hissi sık sık uğradığından, bu durum şimdi ele geçmeyen gençliğini çok arzulanması değildi.”

14. Kazak Türkçesinde “-Dır” bildirme eki yoktur. Fakat isim soylu sözcüklerden sonra “ğoy/ qoy¹⁴” pekiştirme edatı kullanılabilir. Bu edat Türkiye Türkçesine “-dır”: Bul Marjan süytip tüsirgen báybişesi ğoy (B., s. 5): “Bu Marjan’ın beğenerek evlendiği

¹³ Kazak Türkçesi gramerinde “ne ... ne ...” bağlacı biçimde de anlamca da olumsuz unsurları birbirine bağlar.

¹⁴ Kazak Türkçesinde pekiştirme anlamı veren bu edat ünlü ve tonlu ünsüzlerden sonra “ğoy”, tonsuz ünsüzlerden sonra ise “qoy” şeklinde getirilir.

eşidir.” yahut “ya”: Soğan Ajardı ayttırmaqşı ğoy. (B., s. 18): “Bununla Ajar’ı nişanlamak niyetinde ya.” şeklinde aktarılabilmektedir. Makalede yararlanılan örnek cümlelerde geçen “joq qoy” ifadesi Türkiye Türkçesine “yok ya” şeklinde aktarılabildiği için edatın “joq” ile beraber kullanımında sadece bu işlevine yer verilmiştir.

Änşeyinde äri iyterip, beri jıǵıp jürse de, künde-künde kelip bosaǵa tozdırıp jatqan joq qoy. (B., s. 9): “Öylesine ileri geri hareket etse de her gün gelip eşiği eskittiği yok ya.”

Suluvdın tula boyında qaruv jasırarday qaltarı atimen joq qoy. (H.D.H., s. 88): “Güzelin vücudunda silah saklanılacak gizli bir yer yok ya.”

Sonuç

Bu çalışmada Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda bağlamın ne denli önemli olduğu ve lehçeler arası aktarmalarda bağlam esasına dayalı olarak cümlede nasıl farklılıklar meydana geldiği örnek ifadeler üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana unsurunu teşkil eden ve Kazak Türkçesindeki isim yüklem unsurunun menfi ve müspet şekillerini oluşturan “bar” ve “joq” ifadeleri Türkiye Türkçesine ekseriyetle “var” ve “yok” şekliyle aktarılırken verilen bazı örnekler müspetlik ve menfilik bildiren bu sözcüklerin Türkiye Türkçesine farklı şekillerde de aktarılabileceğini göstermiştir. Örneğin, çalışmada alıntılanan örnekler vasıtasıyla Kazak Türkçesinde yer alan “bar” ifadesinin Türkiye Türkçesine ol- yardımcı fiili yahut bir sıfat unsuru şeklinde de aktarılabildiği görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan birisi de Kazak Türkçesinde bir isim yüklem unsuru olan “bar” ifadesinin yine cümlelerin bağlam esasına dayalı olarak Türkiye Türkçesine fiil şekliyle de aktarılmasıdır. Bu da lehçeler arası aktarmalarda isim cümlelerinin bir fiil cümlesi şeklinde de aktarılabileceğini göstermektedir. Aynı husus “joq” ifadesi içinde geçerlidir. Bu ifade de tıpkı “bar”lı örneklerde olduğu gibi “-mıǵ deǵıl”, “-dıǵı yok”, “gibi deǵıl/ -e benzemez”, “ol-” gibi farklı şekillerde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da lehçeler arası aktarma yaparken cümle bağlamının dikkate alınması ve sadece sözlük ile gramer kitaplarındaki bilgilere dayanarak aktarma yapılmamasıdır. Söz gelişi, “Endi sözdin inǵayı kelmedi (B., s. 13).” cümlesi Türkiye Türkçesine kelimelerin sadece sözlük anlamları esas alınarak “Şimdi konuşmanın olanağı gelmedi.” şeklinde değil, “Şimdi konuşmanın mânâsı yok.” biçiminde isim cümlesi olarak aktarılmalıdır. Yine “Suwdın qaşan şıǵatın sıñayı bar?” cümlesinde de bağlam esasına dayalı olarak aktarımda esnek olunmalı ve cümle Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine “Suyun ne zaman çıkacak durumu var.” şeklinde değil, “Su ne zaman çıkar?” olarak aktarılmalıdır. Makalenin inceleme bölümünde tüm bu hususlar dikkate alınarak Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan örnek cümlelerin bu alanda yapılacak olan çalışmalara faydalı olacağını umut ediyoruz.

Kısaltmalar:

Ş.: Şınırav → bkz. Kekilbayev 2003

B.: Baseke → bkz. Kekilbayev 2003

B.T.: B yge Toru → bkz. Kekilbayev 2003

H.D.H.: Han a Dariya Hikayasi → bkz. Kekilbayev 2003

KT: K l Tigin Abidesi → bkz. Ergin 1970

Etik Kurul İzni *Bu alışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan)  zerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teřekkür *alışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Amanjolov, S. (1994). *Qazaq ädebiy tili sintaksisiniñ qısqaşa kursı*. Almatı.
- Bilgegil, K. (1963). *Türkçe dilbilgisi*. Güzel İstanbul Matbaası Yayınları.
- Biray, N., Ayan, E., & Ercilasun, G. K. (2018). *Çağdaş Kazak Türkçesi*. Bilge Kültür Sanat.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University Press.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- Gabain, V. G. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (Mehmet, Akalın Çev.). TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Karaca, O. S. (2012). *Kazak Türkçesinde fiil istemleri*. Kesit Yayınları.
- Karaca, O. S. (2017). *Kazak ve Türkiye Türkçelerindeki isim cümleleri*. Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Küresel Rekabet Koşullarında Eğitim ve Bilimin Güncel Meseleleri Konulu Uluslararası Bilimsel Konferansı Bildirileri (s. 86-90). Türkistan-Çimkent.
- Karahan, L. (2015). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kekilbayev, A. (2003). *Dala balladaları (Bozkır hikâyeleri)*. Jedel Basuw Baspahanası.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Koç, K., Doğan, O., & Bayniyazov, A. (2004). *Kazak Türkçesi grameri*. Gazi Kitapevi.
- Komisyon (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Kültür Bakanlığı.
- Türk Dil Kurumu. (2010). Yayımlar. *Türkçe sözlük* (11. baskı, s. 2468).
- Nişanyan, S. (2021). *Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. Liberus Kitap.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. TDK Yayınları.
- Tietze, A. (2019). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* 9. Demir, N. & Yılmaz, E. (Ed.). Türkiye Bilimler Akademisi.